UDK: 324(497.4)"1990"(093)
323(497.4)"1990"(093)

DOI: https://doi.org/10.31212/2025.nova.istrazivanja.oso.133-158

Janez OSOJNIK
Filozofski fakultet Univerziteta u Mariboru
janez.osojnik1@um.si
ORCID: 0009-0003-1196-1456

Plebiscit u Republici Sloveniji 23. decembra 1990. godine: mogućnosti istorijskog razmatranja[1]

Apstrakt: Cilj rada je da na osnovu analize neobjavljenih i objavljenih arhivskih dokumenata, novinskog materijala i najrelevantnije literature prikaže pojedine aspekte pripreme i sprovođenja plebiscita koji je u Republici Sloveniji održan 23. decembra 1990. godine i predstavljao važan korak na putu ka nastanku samostalne slovenačke države. Tako je u radu posvećena pažnja pitanju prava glasa, postavljenom pitanju na glasanju, biračkom telu koje mora da učestvuje u glasanju i na njemu podrži predloženu promenu, i referendumskoj kampanji. Istovremeno je slovenački plebiscit smešten u kontekst događanja u Jugoslaviji. U radu su prikazane i neke reakcije na plebiscit unutar Jugoslovenske narodne armije i saveznih organa.

Ključne reči: plebiscit, 1990, Republika Slovenija, Jugoslavija, DEMOS, Jugoslovenska narodna armija

Uvod

Plebiscit koji je bio sproveden u Republici Sloveniji 23. decembra 1990. godine i na kojem je 88,5% svih koji su imali pravo glasanja odlučilo da podrži slovenačku samostalnost i nezavisnost smatra se jednim od ključnih koraka u procesu sticanja slovenačke nezavisnosti.[2] Iako se plebiscit, s jedne strane, često pominje u slovenačkoj javnosti, u naučnim radovima o raspadu Jugoslavije i nastanku samostalne Republike Slovenije još uvek nije

[1] Ovaj rad rezultat je rada na istraživačkom programu *Slovenska identiteta in kulturna zavest v jezikovno in etnično stičnih prostorih v preteklosti in sedanjosti* (P6-0372) koji finansira Javna agencija za naučnoistraživačku i inovacijsku delatnost Republike Slovenije (ARIS).

[2] Republika Slovenija je iz imena izbacila pridev „socijalistička" 7. 3. 1990. godine. – Božo Repe, *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije* (Ljubljana: Modrijan, 2002), 423.

bio predmet ozbiljne i sveobuhvatne naučne obrade.[3] U radu ćemo na osnovu analize neobjavljenih i objavljenih arhivskih dokumenata, novinskog materijala, kao i najrelevantnije naučne i stručne literature, obraditi neke aspekte pripreme i sprovođenja glasanja. Te aspekte ćemo povezati sa teorijskim pristupima koji se odnose na ključne elemente koji su potrebni kako bi glasanje bilo sprovedeno na način koji osigurava njegov legitimitet. Obratićemo pažnju na pitanje prava glasa, postavljeno pitanje na glasanju, tzv. kvorumu, i plebiscitnu kampanju. Takođe, slovenački plebiscit će biti smešten u kontekst događanja u Jugoslaviji, što se u istoriografiji nedovoljno često uzima u obzir. Prikazaćemo i neke reakcije u Jugoslovenskoj narodnoj armiji (JNA) i saveznim organima povodom najavljenog glasanja u Republici Sloveniji.

Zašto sprovesti plebiscit?

Primarna uloga plebiscita je legitimacija promene uprave nad nekom teritorijom, uključujući i otcepljenje. Da bi se obezbedio legitimitet, koji secesionističkim akterima daje veću težinu pri iznošenju svojih ciljeva pred vlastima matične države (to je država kojoj pripada teritorija pre njenog otcepljenja) ili pred međunarodnom zajednicom,[4] glasanje mora sadržati određene komponente. Pre svega, biračima mora biti omogućeno iskazivanje slobodne volje, zbog čega moraju biti prisutni demokratski elementi prilikom glasanja.[5] Kao što piše politikološkinja Aleksandra Remond, na teritoriji koja želi da se otcepi, pre raspisivanja glasanja mora postojati kritična masa ljudi koja želi promenu. Takođe, secesionistički akteri moraju imati uspostavljenu infrastrukturu za sprovođenje glasanja (kao npr. biračka mesta).[6] Time se detaljnije nećemo baviti u radu. Na ovom mestu možemo samo pomenuti da je infrastruktura u slučaju plebiscita u Republici Sloveniji bila

[3] Npr. Jože Pirjevec, *Jugoslavija 1918–1992: nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije* (Koper: Lipa, 1995); Reneo Lukic and Allen Lynch, *Europe from the Balkans to the Urals: The Disintegration of Yugoslavia and the Soviet Union* (Oxford: Oxford University Press, 1996); Sabrina P. Ramet, *Balkan Babel: The Disintergration of Yugoslavia from the Death of Tito to the War for Kosovo* (Boulder: Westview, 2002); Repe, *Jutri je nov dan*; Rosvita Pesek, *Osamosvojitev Slovenije: ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država* (Ljubljana: Nova revija, 2007); Josip Glaurdić, *The Hour of Europe: Western Powers and the Breakup of Yugoslavia* (New Haven and London: Yale University Press, 2011); Rosvita Pesek, *Osamosvojitvena vlada: kako so gradili državo* (Celovec: Mohorjeva, 2012); Stefano Lusa, *Razkroj oblasti: slovenski komunisti in demokratizacija države* (Ljubljana: Modrijan, 2012); Catherine Baker, *The Yugoslav Wars of the 1990s* (London and New York: Macmillian Education Palgrave, 2015); Marie-Janine Calic, *A history of Yugoslavia* (West Lafayette: Purdue University Press, 2019).

[4] U ovom radu nećemo govoriti o stavu međunarodne zajednice prema slovenačkom plebiscitu. Ovo pitanje zaslužuje posebnu pažnju.

[5] Pataramon Satalak, „The role of referendum and non-referendum mechanism for state-framing processes" (PhD Thesis, Lancaster University, 2018), 76, 145–149, 159.

[6] Alexandra Remond, „Questioned Sovereignities: Independence Referendums and Secession in a Comparative Perspective" (PhD Thesis, University of Edinburgh, 2017), 47.

uspostavljena već ranije, jer su u aprilu 1990. godine održani višestranački izbori za republičku skupštinu i republičko predsedništvo.

Javno mnjenje u Republici Sloveniji o njenoj samostalnosti pre jeseni 1990. godine

U jesen 1990. godine, veliki deo stanovništva Republike Slovenije želeo je promene. Stanovništvo nije bilo zadovoljno postojećom jugoslovenskom federacijom. O tome najbolje svedoče istraživanja javnog mnjenja. Iz rezultata istraživanja *Slovensko javno mnenje*, koje je sprovodio Centar za istraživanje javnog mnjenja i masovnih komunikacija (centar je radio u okviru Univerziteta u Ljubljani, Fakulteta za sociologiju, političke nauke i novinarstvo). Istraživanje je sprovođeno jednom godišnje. Prema istraživanju iz 1987. godine, 53% stanovništva Republike Slovenije smatralo je da bi se republici otvorile nove mogućnosti za razvoj kada ne bi više bila deo Jugoslavije. Tako je 1988. godine 58% ispitanika delilo ovo mišljenje, a sledeće godine je taj procenat već iznosio 71,6%.[7] Iz rezultata je jasno da je sve veći broj stanovnika Republike Slovenije smatrao da Jugoslavija nije jedini državni okvir u kom bi mogli da žive. Na pomenutu promenu u odnosu stanovništva Republike Slovenije prema Jugoslaviji upućuju i rezultati ankete *Jugoslovensko javno mnjenje 1990: Jugoslavija na prelomu krize*. Istraživanje je sprovedeno u maju i junu 1990. godine.[8] Sociolog i politikolog Marko Grdešić je u analizi ankete utvrdio da je u Republici Sloveniji pripadnost Jugoslaviji bila znatno niža (26,4% ispitanika je odabralo odgovor da im je pripadnost Jugoslaviji „vrlo važna" ili „prilično važna") u poređenju sa celokupnim stanovništvom Jugoslavije (za koju se odlučilo 60,8% ispitanika).[9]

Od kraja septembra 1990. do usvajanja zakona o plebiscitu sprovedeno je nekoliko anketa u Republici Sloveniji čiji rezultati su jasno pokazivali želju stanovništva te republike za promenama. Rezultati su prikazani u Tabeli 1.[10]

---

7 Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond SI AS 2007, Peter Jambrek, škatla 2, a. e. 100, Decentralization, Democratization, 'Disintegration' and 'Decomposition' in Slovene/Yugoslav Cultural Politics, 2. 8. 1988; ARS, fond SI AS 2167, Dimitrij Rupel, škatla 2, a. e. 54, Cultural Politics in Slovenia/Yugoslavia after 1945, 2. 8. 1988. Rezultati anketa su sabrani u: Niko Toš in drugi, ur., *Slovensko javno mnenje 1987* (Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov, 1987), 81, https://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm87/; Niko Toš in drugi, ur., *Slovensko javno mnenje 1988* (Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov, 1988), 52 (https://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm88/); Niko Toš in drugi, ur., *Slovensko javno mnenje 1989: Stališča o ustavnih dopolnilih* (Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov, 1989), 81–83 (https://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjmust89/).

8 Ljiljana Baćević i drugi, ur., *Jugoslovansko javno mnenje 1990: Jugoslavija na prelomu krize* (Beograd: Centar za politološka istraživanja i javno mnjenje Instituta društvenih nauka Univerziteta u Beogradu; Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov 1990).

9 Marko Grdešić, „Javno mnijenje, radnička klasa i raspad Jugoslavije", *Revija za sociologiju* 43, br. 2 (2013): 163, 166, 172.

10 „Za referendum o konfederaciji", *Evropa: informativni politični tednik*, 20. 9. 1990 [rezultate ankete navodi takođe: Milan Balažic*, Slovenski plebiscit* (Ljubljana: Študentska založba, 2010), 191]; Slava Partljič, „Javno mnenje o ureditvi Jugoslavije", *Delo*, 22. 9. 1990;

Tabela 1: Javno mnjenje u Republici Sloveniji
u vezi sa njenim budućim uređenjem

Datum (g. 1990)	Sprovodilac	Uzorak anketiranih	Za otcepljenje / potpunu samostalnost (%)	Za konfederaciju (%)	Za federaciju (%)
20. 9. (objavljeno)[11]	SPEM	288	/	67,9	/
22. 9. (objavljeno)	Delo-Stik	584	34,9	47,8	4,8
11–12. 10.[12]	Varianta	300	77	/	/
26–28. 10.	Varianta	394	52,7	31,6	11,9
14–15. 10.	Delo-Stik	583	50,3	34,1	2,4
16–17. 11.	SPEM	284	73,8[13]	37[14]	/

Iz Tabele 1 vidi se da je sve veći broj ispitanika budućnost najsevernije jugoslovenske republike video potpuno izvan jugoslovenske države, dok je značajan broj njih podržavao reorganizaciju Jugoslavije u konfederaciju. Neke od ovih anketa su ispitale javno mnjenje i o sprovođenju referenduma koji bi potvrdio promenu statusa Republike Slovenije. U anketi čije rezultate je 20. septembra objavio časopis *Evropa: informativni politični tednik*, 58,3% ispitanika smatralo je da bi trebalo raspisati referendum o nastanku jugoslovenske konfederacije. Iz rezultata ankete koja je sprovedena između 11. i 12. oktobra, procenat podrške sprovođenju referenduma je još viši, tačnije 76%

Vlado Miheljak, „Referendum, …dum, …dum", *Neodvisni dnevnik*, 20. 10. 1990; Vlado Miheljak, „Smeri razvoja", *Neodvisni dnevnik: Dnevnikova podmornica*, 6. 11. 1990; Slava Partljič, „Javnost o plebiscitu", *Delo*, 17. 11. 1990; Slava Partljič, „Osamosvojitev Slovenije je potrebna zaradi gospodarskih razlogov", *Delo*, 17. 11. 1990; „Na plebiscit kasneje", *Evropa: informativni politični tednik*, 22. 11. 1990.

11 Anketa je ispitivala samo o konfederalnoj reorganizaciji Jugoslavije. „Za referendum o konfederaciji", *Evropa: informativni politični tednik*, 20. 9. 1990. Rezultate ankete navodi takođe Balažic*, Slovenski plebiscit*, 191.

12 Anketa je ispitivala samo o podršci otcepljenju Republike Slovenije u slučaju sprovođenja plebiscita. Miheljak, „Referendum, …dum, …dum", *Neodvisni dnevnik*, 20. 10. 1990.

13 U tabeli je suma dva broja: 35,5% ispitanika je odgovorilo da su naklonjeni bezuslovnom otcepljenju Republike Slovenije, dok je 38,3% odgovorilo da pod određenim uslovima. – „Na plebiscit kasneje", *Evropa: informativni politični tednik*, 22. 11. 1990.

14 Iako anketa nije direktno ispitivala po naklonosti konfederalnoj reorganizaciji Jugoslavije, jedno od pitanja je bilo o tome kakve odnose treba da ima Republika Slovenija sa drugim jugoslovenskim republikama nakon eventualnog osamostaljenja. Da bi Slovenija trebalo da ima bliže odnose sa njima odgovorilo je 37% ispitanika. Ovaj odgovor bi mogao da upućuje na naklonost konfederalnoj Jugoslaviji. Takođe, ova brojka je vrlo slična odgovoru koji smo već spomenuli, naime da bi slovenačko otcepljenje bilo prihvaćeno pod određenim uslovima. I ovo bi moglo da sugeriše na konfederalnu povezanost najsevernije jugoslovenske republike sa drugim republikama. – „Na plebiscit kasneje", *Evropa: informativni politični tednik*, 22. 11. 1990.

ispitanika smatralo je da bi slovenačka skupština trebalo da raspiše referendum o „otcepljenju".[15] Takva podrška „otcepljenju" mogla je predstavljati pozitivan signal za pravnika Petra Jambreka[16], pravnika Toneta Jerovška[17] i ostale pojedince koji su učestvovali u nastanku plebiscitne inicijative Demokratske opozicije Slovenije (DEMOS)[18] u poslednjim oktobarskim danima 1990. godine.

Pitanje postavljeno na glasanju

Priprema plebiscita je ključna za obezbeđivanje njegovog legitimiteta. U tom smislu potrebno je definisati ko ima pravo da glasa, o čemu se glasa, kolika podrška je potrebna (i u smislu izlaznosti i podrške glasačkom pitanju) da bi promena bila usvojena – radi se o tzv. kvorumu – a takođe su formulisana pravila plebiscitne kampanje.[19] Onaj koji oblikuje predlog i pravila glasanja može imati veliki uticaj na njegov ishod. Ako ustav ne sadrži jasne odredbe o sprovođenju referenduma, secesionističke snage će verovatnije postaviti glasanje na način koji im omogućava lakše postizanje njihovog cilja. Ako na teritoriji koja želi da se otcepi postoji prilično brojna opozicija promeni njegovog statusa, secesionističke snage biće primorane da sarađuju sa svojim političkim konkurentima kako bi lakše postigle svoj cilj.[20] Do saradnje je došlo prilikom pripreme plebiscita u Republici Sloveniji krajem 1990. godine, o čemu će biti više reči u nastavku. Delegati u slovenačkom izvršnom

---

15 Miheljak, „Referendum, …dum, …dum", *Neodvisni dnevnik*, 20. 10. 1990.

16 Peter Jambrek (1940–), slovenački pravnik i sociolog. Od 1990. do 1999. godine bio je sudija Ustavnog suda Republike Slovenije i njegov prvi predsednik u periodu od 1991. do 1994. godine. Od 1993. do 1998. godine obavljao je i funkciju prvog slovenačkog sudije na Evropskom sudu za ljudska prava. Godine 2000. bio je nakratko ministar unutrašnjih poslova Republike Slovenije. Jambrek je učestvovao u pisanju slovenačkog ustava, koji je usvojen decembra 1991. godine, i u nastanku Demosove plebiscitne inicijative. – Matej Avbelj, „Jambrek, Peter", v *Osamosvojitev: Prispevki za enciklopedijo slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti*, ur. Matej Avbelj in drugi (Nova Gorica: Nova univerza, 2021), 116–118.

17 Tone Jerovšek (1941–), slovenački pravnik. Od 1991. do 1994. godine bio je sudija Ustavnog suda Republike Slovenije, a od 1994. do 1997. godine i njegov predsednik. Jerovšek je učestvovao u pisanju slovenačkog ustava, koji je usvojen decembra 1991. godine, i u nastanku Demosove plebiscitne inicijative. – „Sodniki", Republika Slovenija: Ustavno sodišče, datum pristupa 25. 1. 2025, https://www.us-rs.si/o-sodiscu/sodniki/; „Jerovšek, Tone Anton, dr.", *Biografski leksikon Slovenska Bistrica*, datum pristupa 25. 1. 2025, https://biografski-sb.si/?page_id=19519.

18 Detaljnije o njenom nastanku u: Janez Osojnik, „Demosova plebiscitna pobuda: analiza spominske literature in dogajanje konec oktobra in v začetku novembra 1990", *Annales, Series historia et sociologia* 33, št. 3 (2023): 527–536.

19 Na različite izazove pri pripremi i sprovođenju plebiscita upozoravaju Pau Bossacoma Busquets, *Morality and Legality of Secession: A Theory of National Self-Determination* (Cham: Palgrave Macmillan, 2020), 280–310; Lawrence LeDuc, „Referendums and deliberative democracy", *Electoral studies* 38 (2015): 139–148. LeDuc razmatra neke izazove koji nastaju pri organizaciji referenduma uopšte, ne samo u vezi s onima koji su povezani sa promenom statusa neke teritorije.

20 Remond, „Questioned Sovereignities", 68–69.

veću koji su bili deo koalicije DEMOS[21], koja je bila na vlasti, želeli su da se postavi zakon o plebiscitu na način koji bi omogućio lakše postizanje njihovog cilja. S druge strane, opozicija[22], koja se nije protivila slovenačkoj samostalnosti, želela je da kvorum bude viši nego što je predložio DEMOS, a istovremeno je tražila pravedniju plebiscitnu kampanju.

Na ovom mestu trebalo bi reći nešto o odredbama o referendumu u saveznom ustavu iz 1974. godine. Član 146 predviđao je da „skupština društvenopolitičke zajednice" može raspisati referendum kako bi se ljudi unapred opredelili o nekim pitanjima ili potvrdili zakone, propise i druge opšte akte. Odluka donesena na referendumu bila je obavezujuća.[23] I slovenački republički ustav iz 1974. godine omogućavao je slovenačkoj skupštini da raspisuje referendume, na kojima bi birači mogli potvrditi zakone i odlučivati o drugim pitanjima. Odluka doneta na referendumu bila je obavezujuća za skupštinu koja u periodu do dve godine posle glasanja nije smela doneti zakon koji bi bio u suprotnosti sa referendumskom odlukom.[24] Treba i napomenuti da je savezni ustav iz 1974. godine svakom narodu, kako tvrdi istoričar Jože Pirjevec, priznavao „sopstven politički identitet" i pravo na samoopredeljenje i otcepljenje, ali ono nije bilo sasvim precizno definisano.[25] Dakle, između ostalog, nije definisao način realizacije tih prava.

U procesu pripreme referenduma, važnu komponentu predstavlja priprema glasačkog pitanja. Veći legitimitet glasanja obezbeđuje jasna formulacija pitanja. Pitanje mora biti postavljeno tako da iz njega bude jasno koji je cilj (glasači tačno znaju koje posledice nosi njihova odluka). Preporučljivo je da glasačko pitanje bude kratko i nedvosmisleno.[26] A kao što upozorava pravnik Pau Bosakoma Buskets, može doći do toga da pitanje bude s jedne strane kratko, a da s druge strane ne objašnjava dovoljno dobro posledice odluke birača (ili obrnuto).[27] Na drugu sadržinsku komponentu pitanja upozorava pravnica Pataramon Satalak. Prema njenom mišljenju, bolje je kada se glasa samo o jednoj stvari, jer bi veći broj opcija mogao zbuniti birače, a pitanje bi trebalo da sadrži i mogućnost očuvanja *statusa quo* teritorije na kojoj se glasanje održava.[28]

---

21 Koalicija stranaka koje su nastale krajem 1980-ih godina i koje su predstavljale opoziciju komunističkom režimu i pre aprila 1990. godine, a tog meseca su pobedile na višestranačkim izborima i posledično preuzele vođstvo slovenačkog izvršnog veća.

22 Političke stranke koje su u fazi demokratizacije nastale iz (nekadašnjih) komunističkih organizacija i kroz 1990. godinu promenile su nekoliko imena – u jesen zvale su se Stranka demokratske obnove (SDP), Liberalna demokratska stranka i Socijalistička stranka Slovenije.

23 Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije (Ljubljana: Center za samoupravno normativno dejavnost, 1974), 80.

24 Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije, Ustava Socialistične republike Slovenije (Ljubljana: Uradni list SR Slovenije, 1974), 373–376.

25 Pirjevec, *Jugoslavija 1918–1992*, 338–339.

26 Satalak, „The role of referendum", 82–103.

27 Bossacoma Busquets, *Morality and Legality of Secession*, 281–282.

28 Satalak, „The role of referendum", 82–103.

Ako je za legitimitet plebiscita odgovarajuća formulacija glasačkog pitanja veoma važna, ona, kako zaključuju politikolozi Mat Kvortrup i Aleksandra Remond, u manjoj meri utiče na rezultat glasanja.[29] Remond dodaje da, u slučaju kada se na plebiscitu glasa o nastanku samostalne države, a taj cilj je biračima već dobro poznat, formulacija glasačkog pitanja nema veći značaj za odluku birača.[30]

Formulacija glasačkog pitanja bila je veoma važna u procesu pripreme slovenačkog plebiscita. O tome svedoči priličan broj različitih predloga – prema pregledanom arhivskom i novinskom materijalu, bilo ih je bar devet pre nego što je usvojena konačna verzija koja je glasila: „Da li Republika Slovenija treba da postane samostalna i nezavisna država?".[31] Birači su na pitanje odgovarali sa 'da' ili 'ne'. Ako glasačko pitanje analiziramo sa aspekta pomenutih kriterijuma, dolazimo do zaključka da je bilo pravilno formulisano. Bilo je kratko i nedvosmisleno. Još nedvosmisleniji bili su neki drugi predlozi iz vremena pre usvajanja zakona o plebiscitu (npr. pitanje koje je predloženo na DEMOS-ovom seminaru u Poljčama glasilo je: „Da li Slovenija na dan proglašenja rezultata ovog plebiscita treba da postane nezavisna i suverena država koja nije ujedinjena u SFRJ?").[32] Ovaj predlog je jasno predvideo da Republika Slovenija više ne bi bila deo jugoslovenske federacije, kao i kada bi do toga došlo. Ova dva naglaska su na kraju zapisana u zakonu o plebiscitu, a ne u samom pitanju. To je takođe potvrđivalo legitimitet plebiscita i glasačkog pitanja. Jedina sumnja koju možemo imati je da li su birači glasali o samo jednoj stvari. Ako su

---

29 Matt Qvortrup, *Referendums and Ethnic Conflict* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2014), 139–143. Kao što su zapisali politikolozi Elizabet R. Gerber i Sajmon Hag, isto je zaključila već i politikološkinja Elen Margareta Imergut. – Elisabeth R. Gerber and Simon Hug, „Legislative Response to Direct Legislation", in *Referendum Democracy: Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns*, eds. Matthew Mendelsohn and Andrew Parkin (London: Palgrave Macmillan, 2001), 92.

30 Remond, „Questioned Sovereignities", 75.

31 Pojedine predloge je moguće pronaći u: ARS, SI AS 2007, škatla 4, a. e. 260, Plebiscit o slovenski državi, 29. 10. 1990; ARS, SI AS 2007–4, a. e. 261, Ali naj postane Slovenija neodvisna in suverena država?, 13. 11. 1990; ARS, SI AS 2007–4, a. e. 270, Ustavni zakon za izvedbo ustave Republike Slovenije [nedatirano]; Peter Jambrek, „Sedem točk za suverenost", *Delo*, 13. 11. 1990; Zapisnik seje predsedstva Demosa, 14. 11. 1990, v Tine Hribar, „Dokumenti osamosvojitvenega plebiscita. Odločitev za plebiscit", *Nova revija: mesečnik za kulturo, Forum* 24, št. 282/283 (2005), 8–13; ARS, SI AS 2007–2, a. e. 106, Zakon o plebiscitu o neodvisnosti Republike Slovenije, 21. 11. 1990; „Osnutek zakona o plebiscitu o neodvisnosti Republike Slovenije", 21. 11. 1990, datum pristupa 19. 8. 2024, https://www.zbralismopogum.si/plebiscit1.html; „Predlog besedila na plebiscitnih glasovalnih listih", *Delo*, 22. 11. 1990; Pesek, *Osamosvojitev Slovenije*, 224; Tine Hribar, *Preživetje naroda: avtonomnost duha in suverenost države* (Ljubljana: Društvo 2000, 2010), 65; Peter Jambrek, *Demokracija in država: slovenska demokracija in država – ustanovitev, krize in vizije* (Kranj: Fakulteta za državne in evropske študije; Nova Gorica: Evropska pravna fakulteta, 2014), 202–203, 205, 213; Peter Jambrek, *Ustanovitev Slovenije* (Ljubljana: Nova univerza, Evropska pravna fakulteta, Inštitut Nove revije, zavod za humanistiko, 2018), 301, 311.

32 Hribar, *Preživetje naroda*, 65.

birači na glasačko pitanje odgovorili sa „da", to nije nužno značilo da su glasali za potpunu samostalnost Republike Slovenije, već i za mogućnost uključenja u konfederalnu zajednicu sa drugim jugoslovenskim republikama.[33]

Kvorum

Druga važna komponenta u sprovođenju plebiscita je definisanje ko ima pravo da učestvuje na glasanju i koliki kvorum je potreban da bi se promena statusa teritorije smatrala potvrđenom na glasanju. Glavni kriterijum u vezi sa time ko ima pravo da učestvuje na glasanju vezan je za stalno prebivalište birača – pravo glasa imaju oni koji žive na teritoriji koja želi promenu statusa. U vezi sa plebiscitima često se postavlja pitanje da li mogu da glasaju i oni koji na toj teritoriji nemaju stalno prebivalište, ali su nekada tamo živeli (npr. dijaspora). Ako se ovim osobama dozvoli glasanje, to može, kako piše Satalak, ugroziti legitimitet plebiscita, jer na ove osobe rezultat glasanja direktno ne utiče.[34] Sociolog i politikolog Rajner Baubek pravilno ističe da se može dozvoliti glasanje dijaspori u slučaju kada su njeni članovi nedugo pre sprovođenja plebiscita bili prisilno iseljeni, ali ne definiše koliko vremena od iseljavanja bi trebalo da prođe.[35] Inače, ne postoji univerzalni konsenzus o tome da li da se dijaspori omogući glasanje ili ne.[36] Može doći i do situacije da se kao deo biračkog tela ne uzmu u obzir stanovnici teritorije koja želi da se otcepi, a koji nisu iste nacionalnosti kao većinsko stanovništvo te teritorije koja želi promenu. U tom slučaju, legitimitet glasanja se smanjuje, jer njegov rezultat neposredno utiče na osobe kojima nije dozvoljeno da glasaju.[37]

U slovenačkom primeru Republička izborna komisija bila je odgovorna za realizaciju glasanja. Na sastanku 10. decembra 1990. godine odlučeno je da imaju pravo glasa svi koji su imali stalno prebivalište u Republici Sloveniji (i bili stariji od 18 godina), kao i jugoslovenski državljani koji su se trajno iselili u inostranstvo, pri čemu je njihovo poslednje stalno prebivalište pre iseljavanja iz Jugoslavije bilo u Republici Sloveniji. Te osobe trebalo je da se upišu u birački spisak do njegovog potvrđivanja, a nakon toga su imale mogućnost da glasaju sa potvrdom koju su morale prethodno da dobiju.[38] Prilikom računanja broja svih koji su imali pravo da glasaju, broj

---

33 „Zakon o plebiscitu o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije", *Uradni list Republike Slovenije*, 6. 12. 1990. Isti dokument je objavljen i u: *Poročevalec skupščine Republike Slovenije, posebna številka*, 11. 12. 1990; Božo Repe, ur., *Viri o demokratizaciji in osamosvajanju Slovenije (II. del: Slovenci in federacija*) (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2003), 235–236; ARS, SI AS 2007–4, a. e. 278, Uradni list Republike Slovenije, 6. 12. 1990.

34 Satalak, *The role of referendum*, 125–126.

35 Rainer Bauböck, „A Multilevel Theory of Democratic Secession", *Ethnopolitics* 18, no. 3 (2019), 240.

36 Qvortrup, *Referendums and Ethnic Conflict*, 128.

37 Satalak, *The role of referendum*, 114, 118, 124–126.

38 ARS, SI AS 1210, Zbirka plebiscit 1990, škatla 563, Navodilo št. 1 za izvedbo plebiscita o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije 23. 12. 1990, 10. 12. 1990.

tih osoba dodao se onima koje su već prethodno bile upisane u birački spisak. S druge strane, od broja birača, što je bilo važno za utvrđivanje kvoruma, oduzete su osobe koje su na dan glasanja bile na radu u inostranstvu ili su bile u (JNA).[39] Iako je na plebiscitu imala pravo glasanja i slovenačka dijaspora, što bi u teoriji moglo da dovede u pitanje njegov legitimitet, iz rezultata glasanja jasno se vidi da to nije imalo uticaja na njega (sa potvrdom su glasale 2434 osobe, dok je ukupan broj birača koji je bio uzet u obzir pri računanju kvoruma bio 1.457.020).[40]

Pre nego što se glasanje sprovede, mora biti jasno definisan kvorum. Remondova utvrđuje da je u najviše primera kvorum postavljen na više od polovine onih koji su učestvovali u glasanju (50% +1). Remondova i politikolog Baogang He utvrđuju da takav kvorum ne garantuje nužno potreban legitimitet,[41] jer se, kako dodaje He, na plebiscitu donose odluke koje obično imaju dugoročne posledice – jednom doneta odluka ostaje važeća duži period.[42] Za secesionističke aktere može predstavljati problem previsoko postavljen kvorum, kao na primer da mora za promenu statusa teritorije glasati dvotrećinska većina ili da u glasanju moraju učestvovati dve trećine svih koji imaju pravo glasa.[43] Inače, ne postoji univerzalno pravilo o potrebnom kvorumu.

Pre usvajanja Zakona o plebiscitu o samostalnosti i nezavisnosti Republike Slovenije u toj republici uglavnom su se oblikovala dva stava u vezi sa kvorumom, što se odražavalo i u nacrtu zakona o plebiscitu. U njegovom trećem članu bilo je zapisano da bi samostalnost Republike Slovenije bila usvojena ako bi za nju glasala većina svih koji su imali pravo glasa, a kao varijanta bilo je zapisano da bi dovoljna bila većina onih koji bi učestvovali na plebiscitu.[44] Pitanje u vezi sa kvorumom je do usvajanja zakona o plebiscitu najviše delilo slovenačku politiku. Ako se fokusiramo na nacrt zakona o plebiscitu, osnovnu varijantu kvoruma zahtevala je opozicija (kasnije joj se pridružio i predsednik predsedništva Milan Kučan, kao i izvršno veće), dok je drugu varijantu branio DEMOS. Na pregovorima između vrha slovenačke politike i predstavnika političkih stranaka nastalo je još nekoliko „kompromisnih" predloga, koji nisu bili uspešni. Na primer, Kučan je 25. novembra predložio da minimum treba da bude da se na plebiscit uputi barem polovina svih koji imaju prava glasa i od kojih bi više od polovine trebalo glasati za samostalnu i nezavisnu Republiku Sloveniju.[45] Dva

[39] ARS, SI AS 1210–563, Volilni odbor in njegove naloge pri izvedbi plebiscita dne 23. decembra 1990, 13. 12. 1990.

[40] ARS, SI AS 1210, škatla 530, Poročilo Republiške volilne komisije o izidu glasovanja na plebiscitu, dne 23. 12. 1990, 26. 12. 1990.

[41] Baogang He, „Referenda as a Solution to the National-Identity/Boundary Question: An Empirical Critiqueof the Theoretical Literature", *Alternatives: Global, Local, Political* 27, no. 1 (2002), 77; Remond, *Questioned Sovereignities*, 72.

[42] He, „Referenda as a Solution", 67; Qvortrup, *Referendums and Ethnic Conflict*, 130.

[43] Qvortrup, *Referendums and Ethnic Conflict*, 132; Satalak, *The role of referendum*, 116.

[44] ARS, SI AS 2007–2, a. e. 106, Zakon o plebiscitu o neodvisnosti Republike Slovenije, 21. 11. 1990.

[45] Aleš Čerin, *Vsi moji predsedniki* (Ljubljana: Mladinska knjiga, Tiskarna Optima, 1999), 270–273.

dana kasnije, 27. novembra, bio je postignut – kao što se kasnije pokazalo – neuspešan načelni kompromis slovenačke politike, prema kojem bi za samostalnost Republike Slovenije trebalo glasati više od polovine onih koji bi učestvovali u glasanju, a istovremeno bi slovenačku samostalnost trebalo potvrditi bar 40 posto svih koji su imali pravo glasa).[46] Možemo tvrditi da je kvorum, kako je bio zapisan u zakonu o plebiscitu, prema kojem bi odluka o slovenačkoj samostalnosti bila potvrđena ako bi za nju glasala većina svih koji su imali pravo glasanja, davao legitimitet slovenačkom plebiscitu za razliku od drugih predloga, posebno DEMOS-ovog.

Plebiscitna kampanja

Važna komponenta u fazi pripreme plebiscita je takođe plebiscitna kampanja. Remondova navodi četiri kategorije aktera u referendumskim kampanjama prema Klesu de Vreseju, koji se bavi političkom komunikacijom: a) političke elite; b) civilno društvo ili organizacije sa posebnim interesom; c) mediji; d) birači.[47] Kao što ispravno ističe Satalak, ove kategorije nisu nužno odvojene.[48] Važnu, ako ne ključnu ulogu, igraju političke elite, koje značajno utiču na konačni rezultat glasanja.[49] One s jedne strane oblikuju pravila glasanja, a s druge strane pozivaju birače da se odluče za opciju koju same favorizuju. U slučaju da se za referendum odluče secesionističke snage bez dogovora sa matičnom državom – što je bio slučaj i sa slovenačkim plebiscitom – to može dovesti do toga da se u kampanji ističe samo jedna opcija – ona za otcepljenje. Remondova utvrđuje da je u referendumskoj kampanji važno da se političko rukovodstvo (na secesionističkoj strani) pokaže kao pouzdano, jer time njegova poruka dobija na ubedljivosti, a s druge strane birači brže stiču njihovo poverenje da će ispuniti obećanja data tokom kampanje.[50] Možemo se složiti sa Kvortrupom da bi poštenju plebiscita doprinelo to da su u medijima zagovornici i protivnici otcepljenja u ravnopravnom položaju, ali je u praksi to teško postići zbog različite angažovanosti obe strane i eventualnog većinskog uticaja na medije jedne od njih.[51]

---

46 Isto, 273–275; Pesek, *Osamosvojitev Slovenije*, 250–251.

47 Remond, *Questioned Sovereignities*, 73.

48 Satalak, *The role of referendum*, 156–157.

49 Avigail Eisenberg, „The Medium is the Message: How Referendums Lead us to Understand Equality", in *Referendum Democracy: Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns*, eds. Matthew Mendelsohn and Andrew Parkin (London: Palgrave Macmillan, 2001), 148; Arthur Lupia and Richard Johnston, „Are Voters to Blame? Voter Competence and Elite Maneuvers in Referendums", in *Referendum Democracy: Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns*, eds. Matthew Mendelsohn and Andrew Parkin (London: Palgrave Macmillan, 2001), 191; Remond, *Questioned Sovereignities*, 73. – Uloga političkih elita je naglašena i u: Qvortrup, *Referendums and Ethnic Conflict*.

50 Remond, *Questioned Sovereignities*, 76–80.

51 Qvortrup, *Referendums and Ethnic Conflict*, 133–139.

U slučaju slovenačkog plebiscita, medijski, a delimično i politički prostor potreslo je pismo novinara *Dela* Borisa Ježa[52] napisano 2. decembra 1990. godine, koje je u ime navodno postojećeg plebiscitnog komiteta unutar Republičkog komiteta za informisanje na čelu sa Stanetom Staničem[53] poslato glavnim urednicima slovenačkih dnevnih novina. Prema ovom pismu, sva tri dnevna lista (*Delo*, *Večer*, *Neodvisni dnevnik*) trebalo je da se pridržavaju nekolicine okvirnih pravila prilikom praćenja plebiscitne kampanje. Pismo je predviđalo određeni stepen „cenzure". Između ostalog, slovenački mediji ne bi širili strah i alarmantne vesti, podsticali bi hrabrost i samopouzdanje, a čitaocima bi trebalo dokazati da je Beograd vodio informativni rat protiv Republike Slovenije. Jež nastavlja da bi slovenačka štampa morala o plebiscitu pisati odlučno. U štampi je trebalo biti što manje neubedljivih članaka o tome da se Republici Sloveniji plebiscit ne bi isplatio. Trebalo je istaknuti da glasanje znači rizik koji treba jednom prihvatiti. Jež je predložio da redakcije svakog lista sastave uži tim koji bi koordinisao rad i održavao redovne veze sa Republičkim komitetom za informisanje i „odgovarajućim službama" u republičkim političkim organima.[54]

Dan nakon objave pisma u *Neodvisnem dnevniku* pojavile su se osude tog pisma.[55] Tri delegata slovenačke skupštine iz najveće opozicione stranke (SDP) postavili su u vezi s tim slovenačkom Izvršnom veću nekoliko pitanja: da li je bilo obavešteno o pismu pre objave; kakav je bio njegov stav prema predlozima u njemu; da li bi pismo moglo uticati na ocenu međunarodne javnosti o legitimitetu plebiscita; kako je nameravalo postupiti ako bi procenilo da je Staničevo ponašanje u suprotnosti sa politikom i ugledom izvršnog veća. Po mišljenju tri delegata, Ježevi predlozi bi onemogućili objektivno odlučivanje birača.[56] Izvršno veće je odgovorilo da nije bilo obavešteno o tome

---

52 Boris Jež (1952–2018), slovenački novinar. Profesionalnu novinarsku karijeru započeo je kao dopisnik *Dela* iz Kopra. Preuzeo je 1982. godine vođenje dopisništva *Dela* u Beogradu, gde je bio skoro četiri godine. Po povratku u Ljubljanu bio je urednik rubrike u *Delu* posvećene mišljenjima građana o različitim temama, kao i priloga *Delu* pod naslovom *Sedam pogleda*. – „Boris Jež", *Slovenska biografija*, datum pristupa 25. 1. 2025, https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1013280/.

53 Stane Stanič (1926–2005), slovenački novinar i političar. Tokom Drugog svetskog rata bio je član Oslobodilačke fronte. Posle rata radio je kao novinar. Jugoslovenske vlasti su ga optužile 1948. godine za špijunažu i osudile na sedam godina zatvora. Posle pet godina pušten je na slobodu. Kasnije je radio u više medija, među kojima su *Delo*, *Borba*, *TV Beograd* i *Nin*. Od 1990. do 1991. godine bio je predsednik Republičkog komiteta za informisanje u Demosovom izvršnom veću. – Pesek, *Osamosvojitev Slovenije*, 173, 306; „Stane Stanič", *Obrazi slovenskih pokrajin*, datum pristupa 25. 1. 2025, https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/stanic-stane/.

54 „Nekaj predlogov", *Neodvisni dnevnik*, 5. 12. 1990; „Nekaj predlogov", *Evropa: informativni politični tednik*, 6. 12. 1990. Nekoliko predloga Borisa Ježa je pomenuo Ali H. Žerdin, „Demos in tisk, tisk in Demos", *Demosov zbornik*, ur. Darko Friš, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 72, št. 3–4 (2001): 670–671.

55 Tit Doberšek, „Svoboda dežele in svoboda tiska", *Delo*, 6. 12. 1990; „Izjava prof. dr. Boštjana M. Zupančiča o dopisu Nekaj predlogov", *Neodvisni dnevnik*, 6. 12. 1990.

56 „Delegatsko vprašanje", *Večer*, 6. 12. 1990; „Nekaj pripomb na 'Nekaj predlogov'", *Neodvisni dnevnik*, 6. 12. 1990.

da postoje komisije unutar republičkog komiteta i da nije bilo obavešteno o Ježevom pismu. Zaključilo je da je u pitanju Ježevo lično razmišljanje. Priznalo je postojanje grupe koja je neformalno raspravljala o plebiscitnoj kampanji, ali u njoj navodno nije bilo rasprave o Ježevom razmišljanju.[57] Na optužbe je reagovao i Stanič. Za novine *Primorski dnevnik* je negirao postojanje plebiscitne komisije i pisma, istakavši da nije bio upoznat sa sadržajem pisma, kao ni sa činjenicom da je ono poslato urednicima.[58] Drugačije se Stanič odazvao za *Večer*. Priznao je da se tokom praznika krajem novembra sastala grupa „stručnjaka", koja bi se u budućnosti bavila kampanjom. Formalno je još niko nije imenovao, ali bi mogla početi raditi uz saglasnost slovenačkih vlasti i stranaka u skupštini. O tome je obavestio izvršno veće i političke stranke. Stanič je rekao da je video sadržaj Ježevog pisma, koje nije razumeo kao direktivu za rad novinara, već samo kao „pokušaj dogovaranja profesionalaca".[59] Možemo pretpostaviti da bi u slučaju prihvatanja Ježevih predloga od strane slovenačkih vlasti to uticalo na smanjivanje legitimiteta plebiscita. S druge strane, zanimljivo je da su istog dana u dva različita novinska lista objavljena dva različita odgovora Staniča u vezi sa Ježevim pismom i (ne)postojanjem komisije, što bi moglo među birače uneti određenu sumnju u iskrenost slovenačkih vlasti u pretplebiscitnom periodu.

Republički komitet za informisanje vodio je plebiscitnu kampanju. Pre donošenja zakona o plebiscitu usvojio je određene smernice u vezi sa kampanjom i učestvovao u osmišljavanju osnovnog slogana plebiscita, koji je glasio: „Moja zemlja je moja država".[60] Autori plana kampanje zahtevali su od slovenačke politike ujedinjen i samouveren nastup, kojim bi pokušali uveriti ljude koji nisu bili sigurni u potrebu sprovođenja plebiscita i podršku samostalnosti Republike Slovenije, dok bi onima koji su već bili uvereni u tu odluku dodatno dokazali ispravnost te odluke. Za potrebe plebiscitne kampanje, republički komitet angažovao je agenciju Futura Design,[61] koja je postavila tri cilja: „1. podsticati što veće učešće na plebiscitu 2. stvoriti atmosferu iščekivanja radosnog događaja 3. stvoriti svečanu atmosferu naglašavajući da se radi o <u>otvaranju</u> [podvučeno u originalu] Slovenije, a ne o <u>*zatvaranju*</u> *[podvučeno u originalu] unutar svojih granica.*"[62] Cilj kampanje bio je,

[57] „Delegatski odgovor: Staničeve komisije ni", *Večer*, 7. 12. 1990; „Odgovor na delegatska vprašanja", *Neodvisni dnevnik*, 7. 12. 1990.

[58] Bogo Samsa, „Vse večja nasprotja ob plebiscitu", *Primorski dnevnik*, 6. 12. 1990.

[59] Jelka Zupanič, „Z dobro namero", *Večer*, 6. 12. 1990; Jelka Zupanič, „Slovenija moja dežela – moja država", *Večer*, 8. 12. 1990.

[60] „O možnostih propagandne podpore slovenskemu plebiscitu" [nedatirano], datum pristupa 19. 8. 2024, https://www.zbralismopogum.si/plebiscit1.html.

[61] „Pismo Staneta Staniča Izvršnemu svetu skupščine Republike Slovenije", 7. 12. 1990, datum pristupa 19. 8. 2024, https://www.zbralismopogum.si/plebiscit1.html; „Idejni projekt propagandne podpore plebiscitu" [nedatirano], datum pristupa 19. 8. 2024, https://www.zbralismopogum.si/plebiscit1.html.

[62] „Idejni projekt propagandne podpore plebiscitu", [nedatirano], datum pristupa 19. 8. 2024, https://www.zbralismopogum.si/plebiscit1.html.

kao što je naglasio Stanič na sastanku sa liderima delegatskih klubova 3. decembra, pobeda odgovora „da".[63]

Predstavnici slovenačke politike su se ubrzo nakon usvajanja zakona o plebiscitu na terenu počeli obraćati biračima. Tako je već 7. decembra u Preddvoru održano pretplebiscitno okupljanje kranjskog odbora Slovenske demokratske zajednice (bila je deo DEMOS-a), na kojem je njen član, republički sekretar za pravosuđe i upravu Rajko Pirnat uputio nekoliko kritika prema opoziciji, što je bio znak da bi sporazum političkih stranaka (potpisan je bio 6. decembra i predviđao je da će stranke u kampanji nastupati ujedinjeno, a da nijedna neće prisvojiti zasluge za uspeh glasanja) teško mogao zaživeti u praksi.[64] Pirnat je smatrao da će opozicija voditi „neku tihu propagandu" protiv podrške slovenačkoj samostalnosti.[65] Na Pirnatove reči su reagovali u SDP-u, koja je u javnom pismu pozvala stanovnike Republike Slovenije da prisustvuju pretplebiscitnim okupljanjima. SDP je pozvala na saradnju između stranaka, osudivši Pirnata što je podsticao međustranačko nepoverenje.[66] Bez obzira na to, sudeći po zapisu generalnog sekretara izvršnog veća Aleša Čerina, sastanak između predstavnika političkih stranaka, predsedništva, izvršnog veća i skupštine, koji je bio 9. decembra, održan je u veoma „pomirljivoj i prijateljskoj atmosferi". Na sastanku su se, između ostalog, dogovorili da će predstavnici opozicije i DEMOS-a zajedno obilaziti teren, te da će u slučaju da neka od stranaka bude domaćin događaja na kojem će se raspravljati o plebiscitu i podrški samostalnosti Republike Slovenije, pozvati predstavnike drugih stranaka da učestvuju u tom događaju.[67] U naredne nešto manje od dve nedelje slovenački političari su obavili niz poseta širom Republike Slovenije, gde su biračima objašnjavali potrebu za sprovođenjem plebiscita i njegove posledice. Govori i nastupi političara su bili dobro posećeni. Na osnovu pregledanog materijala (posebno novinskog) može se zaključiti da nije bilo incidenata na tim događajima.

Kada vlast favorizuje jednu od opcija koja je ponuđena na glasanju – što je bilo jasno vidljivo u slučaju slovenačkog plebiscita – njeni predstavnici često nemaju interes da protivnici ravnomerno učestvuju u plebiscitnoj kampanji. U razmatranje možemo uzeti tvrdnju politikološkinje Avigejl Ajzenberg, koja je na primeru glasanja koja su sprovedena u jugoslovenskoj državi početkom 90-ih godina 20. veka utvrdila da su elite obezbedile da postignu cilj, a to je glasanje za otcepljenje, time što je glasanje bilo postavljeno

---

63 Jelka Zupanič, „O plebiscitu predvidoma v četrtek", *Večer*, 4. 12. 1990.

64 „Sporazum političnih strank in poslanskih skupin skupščine R Slovenije o skupnem nastopu na plebiscitu za samostojno in neodvisno državo Republiko Slovenijo", 6. 12. 1990, u *Poročevalec skupščine Republike Slovenije, posebna številka*, 11. 12. 1990. Dokument je objavljen i u: Repe, *Viri o demokratizaciji II*, 234–235; „Dokumenti osamosvojitvenega plebiscita", 18–19.

65 „Dr. Pirnat ne zaupa opoziciji", *Neodvisni dnevnik*, 8. 12. 1990.

66 „Prejeli smo. Čas do plebiscita naj bo čas sodelovanja za uspeh plebiscita", *Delo*, 11. 12. 1990; „Sodelovanje strank za uspeh plebiscita", *Neodvisni dnevnik*, 12. 12. 1990.

67 Čerin, *Vsi moji predsedniki*, 276.

na način da je bilo jasno da je želja stanovništva u skladu sa željom organizatora glasanja.[68] S tim se možemo složiti, ali što se tiče slovenačkog plebiscita, treba dodati da slovenačke vlasti, iako su vodile plebiscitnu kampanju, u njoj nisu onemogućile učešće onima koji su imali dileme u vezi sa samostalnošću Republike Slovenije ili su se tome protivili. U slovenačkim medijima bilo je više izveštaja i napisa o pozitivnim posledicama slovenačke samostalnosti,[69] ali se mogu pronaći i dileme i protivljenja nezavisnosti.[70] Takođe, pokušaj da mediji pišu prilično jednostrano o posledicama plebiscita (Ježevo pismo) nije naišao na podršku, a posebno se njemu protivila republička opozicija. S obzirom na rezultate istraživanja javnog mnjenja koji su objavljeni u slovenačkim medijima decembra 1990. godine, kampanja je bila uspešna, jer je rastao broj osoba koje su nameravale da učestvuju na plebiscitu, kao i onih koje su na glasanju nameravale da podrže slovenačku samostalnost.[71]

Pojedine reakcije u Jugoslaviji

U Republici Sloveniji nije bilo jačeg aktera koji bi bio protiv njene samostalnosti. Protivnici su se mogli pronaći van republičkih granica, odnosno u drugim republikama i u saveznim organima. Iako su odatle (posebno od strane srpskih i crnogorskih predstavnika) dolazile kritike na račun slovenačke odluke o sprovođenju plebiscita (između ostalog, Ustavni sud Jugoslavije je na zahtev Savezne skupštine odlučivao o ustavnosti zakona o plebiscitu – sud nije zabranio glasanje),[72] jačeg protivljenja nije bilo. Trebalo bi naglasiti da je u jesen 1990. godine pažnja drugih republika bila usmerena na

68 Eisenberg, „The Medium is the Message", 157.

69 Npr. Veno Karbone, „Histerezna zanka", *Neodvisni dnevnik*, 8. 12. 1990; „Plebiscit", *Demokracija*, 11. 12. 1990; Mirko Zupančič, „Za neodvisno Slovenijo!", *Neodvisni dnevnik*, 15. 12. 1990; Jože Špilak, „Ne igrajmo se s plebiscitom", *Nedeljski dnevnik*, 16. 12. 1990; Franc Antlej, „Zakaj strah pred lastno državo?", *Nedeljski dnevnik*, 16. 12. 1990; „Proti imperialnim sirenam", *Neodvisni dnevnik*, 21. 12. 1990; „Proti varstvu bajonetov", *Neodvisni dnevnik*, 21. 12. 1990; Leopold Rozman, „Slovenci kremeniti", *Mladina*, 22. 12. 1990; Nada Hočevar, „Bojimo se lastne sence", *Nedeljski dnevnik*, 23. 12. 1990.

70 Npr. Jaka Kralj, „Pisma bralcev. Zakaj se ne bom udeležil referenduma", *Delo*, 4. 12. 1990; Jurij Zalokar, „Plebiscit demonskih siren", *Neodvisni dnevnik*, 15. 12. 1990; Tugomer Kušlan, „Ne za goebbelsovske metode!", *Nedeljski dnevnik*, 16. 12. 1990; „Prejeli smo. Odprto pismo predsedstvu skupščine Republike Slovenije", *Delo*, 19. 12. 1990; A. Hafner, „Odcepitev je katastrofa", *Neodvisni dnevnik*, 21. 12. 1990; „Odločno ne plebiscitu", *Neodvisni dnevnik*, 21. 12. 1990; Miloš Lukič, „Živela naša mama Slovenija!", *Mladina*, 22. 12. 1990.

71 ARS, SI AS 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, t. e. 1913, a. e. 3474, Telefonska raziskava mnenja javnosti Slovenski plebiscit 1990, 5. 12. 1990–14. 12. 1990; ARS, SI AS 537–1913–3474, Terenska raziskava mnenja javnosti Slovenski plebiscit 1990, 12. 12. 1990. U fusnoti napomenute ankete sprovela je agencija Delo-Stik, a objavljivalo *Delo*. Za druge slovenačke časopise (*Neodvisni dnevnik*, *Večer*, *Evropa: informativni politički nedeljnik*) ankete su sprovođene od strane drugih agencija. I u njima je bio trend potrški slovenački samostalnosti isti.

72 Ivan Kristan, *Osamosvajanje Slovenije: pogled iz Ljubljane in Beograda* (Ljubljana: GV Založba, 2013), 80–83.

važna unutrašnjopolitička pitanja: Republika Hrvatska je bila u fazi oblikovanja novog republičkog ustava, koji je usvojen 22. decembra,[73] dok su ostale republike imale višestranačke republičke izbore. Drugi krug izbora u Republici Srbiji čak je bio istog dana kao plebiscit u Republici Sloveniji, dakle 23. decembra. U najvećoj jugoslovenskoj republici krajem 1990. godine bili su tako zaokupljeni pripremama i sprovođenjem višestranačkih izbora, ali su, uprkos tome, posvetili određenu pažnju slovenačkom plebiscitu. Borut Krog u svom master radu u vezi s time piše da su srpske novine Republici Sloveniji zamerale saradnju s Nemačkom, a u plebiscitu videle slovenačko otcepljenje i rušenje jugoslovenske države. Krog dodaje, da su se pojavili i članci koji su iskazivali podršku slovenačkim nastojanjima za samostalnošću, ali su bili retki (konkretno je naveo samo zapis novinara Slobodana Žikića u *Politici*).[74]

Savezno predsedništvo je, već pre nego što je u Republici Sloveniji došlo do prve plebiscitne inicijative od strane Socijalističke stranke Slovenije početkom oktobra 1990. godine,[75] utvrdilo da jugoslovensku krizu nije bilo moguće rešiti u okvirima postojećeg jugoslovenskog ustava. Tako je predsednik Saveznog predsedništva Borisav Jović u svojim dnevničkim zapisima 8. septembra zabeležio da je do tada u tom organu već bio pripremljen koncept rešavanja krize.[76] Dokument pod naslovom *Projekat sprovodjenja promena ustavnih odnosa u SFRJ radi razrešenja ustavne krize Jugoslavije* nastao je pre 11. septembra 1990. U njemu je Savezno predsedništvo utvrdilo da su na političkoj sceni u Jugoslaviji postojale četiri mogućnosti preuređenja države, i to: a) jačanje saveznog uređenja usvajanjem novog saveznog ustava; b) pretvaranje jugoslovenske federacije u konfederaciju na bazi posebnog ugovora između republika, koje bi prethodno postale samostalne države; c) nastanak asimetrične (kon)federacije, prema kojoj bi neke republike bile međusobno povezane u federaciju, dok bi druge s njima formirale vezu putem konfederalnog ugovora i bile istovremeno samostalne države; d) samostalnost republika koje bi se izdvojile iz Jugoslavije (ova varijanta je bila označena kao rezervna). Predsedništvo Jugoslavije bi Saveznoj skupštini poslalo svoj predlog političkog rešenja krize. O njemu bi odlučivali jugoslovenski građani na referendumu. Savezna skupština bi na bazi referendumske odluke donela odgovarajući akt, prema kojem bi se Jugoslavija preuredila. U slučaju da se sve republike odluče za konfederalnu

---

73 „Ustav Republike Hrvatske", *Narodne novine: službeni list Republike Hrvatske*, 22. 12. 1990, https://www.sabor.hr/hr/o-saboru/vazniji-propisi/ustav-republike-hrvatske-narodne-novine-broj-561990-1351997-81998-1132000.

74 Borut Krog, „Pot do samostojne države Slovenije v luči izbranih slovenskih in srbskih časnikov" (magistrsko delo, Univerza v Mariboru, 2020), 61–66.

75 O toj temi videti detaljnije: Janez Osojnik, „Predlog Socialistične stranke Slovenije oktobra 1990 za izvedbo plebiscita o samostojnosti Republike Slovenije in odzivi nanj v Sloveniji", *Studia Historica Slovenica* 22, št. 2 (2022): 463–502

76 Borisav Jović, *Zadnji dnevi SFRJ. Odlomki iz dnevnika* (Ljubljana: Slovenska knjiga 1996), 187, 190.

Jugoslaviju, jugoslovenske republike bi dobile status suverenih država, a Savezna skupština bi donela zakon kojim bi uredila pitanje razgraničenja među njima.[77]

Jović je u svom dnevniku zapisao da bi se na referendumu odlučivalo između federalne i konfederalne opcije. Dodao je da bi glas za konfederaciju bio i glas za otcepljenje.[78] Dokument nije definisao kakve bi bile posledice u slučaju da, na primer, srpski narod koji je živeo u Republici Hrvatskoj, većinski glasa za federalnu opciju, dok bi ostali stanovnici te republike glasali za konfederalnu. Plan je jasno određivao da bi o tom pitanju odlučivala Savezna skupština, ali nije bilo objašnjeno na bazi čega bi se donela odluka. Treba naglasiti da bi se rezultati referenduma uzimali u obzir u skladu sa odlukom većine u pojedinoj republici (narodi na ovom mestu nisu bili pominjani), ali bi razgraničenje u slučaju većinske odluke za konfederaciju u nekoj od njih bilo uređeno na osnovu posebnog zakona. Možemo pretpostaviti da plan nije potpuno predviđao nedodirljivost postojećih republičkih granica.

Jović je o ideji sprovođenja referenduma u Jugoslaviji 8. oktobra razgovarao s predsednikom srpskog predsedništva Slobodanom Miloševićem, koji je predložio drugačije rešenje. Prema njegovom mišljenju, referendumi ne bi bili sprovedeni u onim republikama u kojima bi se delegati njihovih skupština odlučili za federalnu Jugoslaviju. Sproveli bi se samo u republikama gde bi republičke skupštine želele promene; to bi trebalo da potvrde stanovnici. Jović je podržavao taj plan, kao što sam piše, a takođe i trojica članova Saveznog predsedništva, Vasil Tupurkovski, Bogić Bogićević i Nenad Bućin, kao i Veljko Kadijević, savezni sekretar za narodnu odbranu.[79] Dva dana nakon tog razgovora održana je sednica Saveznog predsedništva. Jović je prihvatio Miloševićev predlog. Rekao je da bi Hrvati i Slovenci mogli otići iz Jugoslavije ako najsevernije jugoslovenske republike ne bi prihvatile federalni plan (početkom oktobra na jugoslovenskom prostoru predstavljeni su srpsko-crnogorski federalni plan preuređenja Jugoslavije i slovenačko-hrvatski konfederalni plan).[80] Pored toga, odlučio je da će Saveznoj skupštini predložiti samo federalni plan,

---

77 ARS, SI AS 2167, škatla 3, a. e. 119, Projekat sprovodjenja promena ustavnih odnosa u SFRJ radi razrešenja ustavne krize Jugoslavije, septembar 1990.

78 Jović, *Zadnji dnevi SFRJ*, 187, 190.

79 Isto, 198.

80 „Jovićev koncept Zvezne republike Jugoslavije", *Delo*, 18. 10. 1990; „Model konfederacije v Jugoslaviji", *Delo: sobotna priloga*, 6. 10. 1990; „Predlog modela konfederacije v Jugoslaviji", *Neodvisni dnevnik*, 6. 10. 1990. Detaljnija analiza konfederalnog plana je objavljena u: Budislav Vukas, „Prijedlozi i nacrti konfederalizacije Jugoslavije 1990./91 – Posljedni pokušaji 'spašavanja' zajedničke države", *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 27, br. 2 (2006): 772–783. O konfederalnom planu i u: Dejan Jović, „The Slovenian-Croatian Confederal Proposal: A Tactical Move or an Ultimate Solution?", in *State Collapse in South-Eastern Europe: New Perspectives on Yugoslavia's Disintegration*, eds. Lenard J. Cohen and Jasna Dragović-Soso (West Lafayette: Purdue University Press, 2007), 249–280.

što je uznemirilo slovenačke i hrvatske predstavnike.[81] Savezno predsedništvo je nastavilo raspravu o preuređenju Jugoslavije 16. oktobra, kada je Jović ponovio stav da bi, u slučaju neslaganja sa federalnim planom, pojedina republika mogla da sprovede referendum o tome da li stanovništvo tamo preferira federalni ili konfederalni plan. Za odluku da u Saveznu skupštinu pošalju samo federalni predlog, a konfederalni odbiju, glasali su svi članovi predsedništva osim slovenačkog i hrvatskog.[82] Republika Slovenija nije pristala na plan o svejugoslovenskom referendumu, ali je sprovela svoj republički plebiscit. Trebalo bi dodati da u Jugoslaviji do kraja 1990. godine nije bilo detaljnih rasprava o sprovođenju svejugoslovenskog referenduma. Možemo pretpostaviti da su tome doprineli unutrašnjepolitički uslovi u svim republikama, koje su se, kao što je već napisano, suočavale sa važnim pitanjima.

Plebiscitu bi se mogla suprotstaviti i JNA. Odnosi između nje i slovenačkih vlasti u jesen 1990. godine nisu bili najbolji. Na to je uticalo usvajanje amandmana na slovenački republički ustav, donetih 28. septembra 1990. godine, koji su promenili stvari i na području odbrane. U skladu sa njima, nadležnost nad teritorijalnom odbranom (TO) preneta je na republičko predsedništvo u miru i vanrednim okolnostima, ali ne i u slučaju agresije 'spolja' (izvan Jugoslavije). U skladu sa amandmanima, načelnika republičke TO imenovalo je slovenačko predsedništvo, koje je odmah iskoristilo to pravo. Major Janez Slapar[83] je na položaju zamenio generala Ivana Hočevara. Inače, glavni naglasak amandmana bio je u tome da savezni zakoni koji nisu bili u skladu sa slovenačkim ustavom nisu bili važeći.[84] Savezno predsedništvo je 2. oktobra donelo odluku da se vođenje i komandovanje slovenačke TO prenese na komandovanje 5. vojnog područja sa sedištem u Zagrebu. Slovenačko rukovodstvo te odluke nije uzelo u obzir, poslavši ih na ocenu saveznom ustavnom sudu.[85]

Slapar je u jednoj od prvih odluka nakon stupanja na svoju funkciju predložio razrešenje komandanta pokrajina. TO je podeljena na sedam pokrajina, kojima su komandovali novi komandanti. JNA je reagovala tako što je pojačala borbenu pripravnost u Republici Sloveniji, a za prikazivanje svoje prisutnosti zauzela je republički štab TO na Prežihovoj 4 u Ljubljani, gde je

---

81 Janja Klasinc, „Jović vztraja le pri federalnem konceptu", *Delo*, 11. 10. 1990; Janja Klasinc, „Jovićev udar", *Delo*, 11. 10. 1990; Jović, *Zadnji dnevi SFRJ*, 199; Janez Drnovšek, *Moja resnica* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996), 210–212.

82 Jović, *Zadnji dnevi SFRJ*, 204; Drnovšek, *Moja resnica*, 212–213.

83 Janez Slapar (1949–), generalmajor Slovenačke vojske. Načelnik pokrajinskog štaba za TO postao je 1980. godine. Osam godina kasnije postao je komandant Teritorijalne odbrane Gorenjske. Od 1990. do 1993. godine bio je načelnik Republičkog štaba Teritorijalne odbrane Republike Slovenije. – Tomaž Kladnik, „Slapar, Janez", v *Osamosvojitev: Prispevki za enciklopedijo slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti*, ur. Matej Avbelj in drugi (Nova Gorica: Nova univerza, 2021), 275–276.

84 Repe, *Jutri je nov dan*, 243, 425; Rosvita Pesek, *Osamosvojitev Slovenije*, 214–216.

85 Repe, *Jutri je nov dan*, 243.

ostala nekoliko meseci. Na akciju su reagovali civili, koji su se okupili ispred zauzete zgrade i demonstrirali.[86] Slovenačka skupština je reagovala upućivanjem zajedničke izjave svih stranaka Saveznom predsedništvu. U izjavi je protestovala protiv postupka JNA, koji je ocenila kao „pokušaj simboličkog ukidanja suvereniteta Republike Slovenije, a to izaziva ljude na agresivnu reakciju".[87]

U Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu su 22. oktobra vođeni razgovori između Jovića i vrha JNA, na kojima su razmatrali mogućnost rešavanja krize vojnim akcijama, ako ne bi bilo mogućnosti za drugo rešenje krize. Odluku o preduzimanju mera nisu doneli.[88] O mogućnosti intervencije JNA krajem novembra govorio je savezni sekretar za unutrašnje poslove Petar Gračanin. Upozorio je na tendencije Republike Slovenije i Republike Hrvatske da se odvoje od Jugoslavije i pritom podsetio da bi to moglo dovesti do građanskog rata. Da se to ne bi desilo, trebalo bi zaštititi jedinstvo Jugoslavije, pri čemu bi pomogla i JNA.[89] Pomalo drugačije je reagovao jedan od istaknutih članova novonastale jugoslovenske političke stranke Savez komunista – Pokret za Jugoslaviju, general Stevan Mirković, koji je rekao da vojska ne bi intervenisala ako bi neka od republika ili autonomnih pokrajina zakonitim putem donela odluku o „otcepljenju", ali bi sprečila svaki takav nasilni pokušaj.[90] Svoje mišljenje je dodatno argumentovao nakon usvajanja zakona o plebiscitu u intervjuu za *Mladinu*, kada je izjavio da plebiscitu i „otcepljenju" Republike Slovenije može da se protivi „samo luđak", ali da bi ona na svom putu iz Jugoslavije trebalo da poštuje proceduru.[91] Mirković nije precizno definisao kakav bi bio zakoniti put otcepljenja odnosno isključenja jedne od republika.

Slovenački političari, naročito oni koju su bili na vlasti su među razlozima za raspisivanje plebiscita i potom u plebiscitnoj kampanji više puta naglasili stav JNA, koji nije bio naklonjen slovenačkim težnjama ka samostalnosti. Iako su odnosi između slovenačkih vlasti i savezne vojske bili napeti i među slovenačkim političarima se pojavljivala zabrinutost da bi savezna vojska mogla intervenisati u Republici Sloveniji u slučaju sprovođenja plebiscita, ta zabrinutost je u decembru bila sve manje prisutna. Kučan je tako 6. decembra rekao da do intervencije JNA verovatno neće doći.[92] Predsednik slovenačkog izvršnog veća Lojze Peterle bio je sličnog mišljenja. Smatrao je da bi JNA pre plebiscita mogla izvesti manje provokacije, ali veće nije očekivao.[93]

Uprkos tome što slovenački politički predstavnici nisu ocenjivali da će JNA sprečiti plebiscit, u Republičkom sekretarijatu za unutrašnje poslove krajem novembra 1990. godine, dakle još pre usvajanja zakona o plebiscitu,

86 Isto, 243–244; Pesek, *Osamosvojitev Slovenije*, 216.
87 „Skupna izjava slovenskih parlamentarnih strank", *Delo*, 6. 10. 1990.
88 Jović, *Zadnji dnevi SFRJ*, 211.
89 „Jugoslovanski narodi želijo živeti v federativni državi", *Delo*, 26. 11. 1990.
90 V. Š., „Upokojeni general podučuje zagovornike konfederacije", *Delo*, 21. 11. 1990.
91 Miran Lesjak, „General v politiki", *Mladina*, 18. 12. 1990.
92 Peter Kavalar, „'Celjska listina' (še) nepodpisana", *Nedeljski dnevnik*, 16. 12. 1990.
93 Ivo Žajdela, „V uspeh plebiscita ne dvomim", *Demokracija*, 11. 12. 1990.

pripremili su prognozu kakva krivična dela se mogu dogoditi pre, tokom i nakon plebiscita. Izdvojili su sledeća: terorizam, sabotaže na radnim mestima, nedozvoljena trgovina oružjem, krivično delo špijunaže i otkrivanja tajni, otmica, oduzimanje slobode i prisiljavanje. Kao mogući izvršioci tih dela navedeni su aktivni pripadnici JNA, pripadnici saveznih, srpskih i crnogorskih policijskih organa, njihovi istomišljenici i neki Srbi koji žive u Republici Sloveniji. Tom prilikom su zapisali da je prognoza uslovna.[94] Slapar je, nakon usvajanja zakona o plebiscitu, istakao da bi vojno-bezbednosni organi mogli, u nedelji nakon 10. decembra pripremiti „incidentne situacije", kojima bi mogli uticati na rezultat plebiscita i ugroziti slovenačko republičko rukovodstvo. Iako su, prema mišljenju republičkog sekretara za narodnu odbranu Janeza Janše i republičkog sekretara za unutrašnje poslove Igorja Bavčarja okolnosti bile napete, obojica su smatrali da do incidenata neće doći i da će pobediti „razum".[95]

Međutim, bilo bi pogrešno tvrditi da su odnosi između Republike Slovenije i JNA bili samo loši. Treba pomenuti da je vojska pomogla u Republici Sloveniji pri uklanjanju posledica katastrofalnih poplava koje su pogodile najseverniju jugoslovensku republiku početkom novembra 1990. Slovenačke vlasti su se JNA zahvalile na pomoći.[96] Povodom Dana JNA 22. decembra, Jović je poslao čestitku Slaparu. Novinar beogradske *Borbe* Stevan Sićarov je u tom činu video priznanje „republičke vojske" od strane saveznih vlasti. Mislio je da bi slični potezi u budućnosti mogli Slovencima staviti do znanja da će im biti dozvoljen put ka samostalnosti.[97] JNA je pomirljiv stav pokazala i time što je produžila rok za upućivanje regruta na 25. decembar. Tako je više stanovnika Republike Slovenije moglo da učestvuje na plebiscitu.[98]

Možemo zaključiti da JNA nije bila naklonjena slovenačkim težnjama ka samostalnosti. A isto tako trebalo bi naglasiti da otkako je u javnost procurela DEMOS-ova inicijativa o sprovođenju plebiscita, koja je potom realizovana 23. decembra, JNA nije konkretno intervenisala protiv nje. S jedne strane bilo bi nelegitimno intervenisati protiv iskazivanja volje stanovnika u Republici Sloveniji, s obzirom na to da JNA nije intervenisala kada je srpsko stanovništvo u Republici Hrvatskoj sprovelo neslužbeni referendum o autonomiji Srba koji žive tamo (održan je bio između 19. avgusta i 2. septembra 1990. godine).[99]

---

94 „Plebiscit, ocena stanja in prognoza na področju zatiranja kriminalitete, ter ocena stanja in prognoza dela kriminalistične službe Republike Slovenije", 27. 11. 1990, datum pristupa 19. 8. 2024, https://www.zbralismopogum.si/plebiscit1.html.

95 Dejan Pušenjak, „Možni so incidenti", *Večer*, 8. 12. 1990.

96 M. P., A. S., „Vlada se je po pomoč obrnila tudi na tuje", *Delo*, 9. 11. 1990; M. V., „Vroč pogovor o še bolj vročih temah", *Delo*, 15. 11. 1990.

97 Stevan Sićarov, „United colours of Slovenia", *Borba*, 22–23. 12. 1990.

98 „Vojakov ne ovirajo glede plebiscita", *Neodvisni dnevnik*, 13. 12. 1990.

99 Peter Radan, *The Break-up of Yugoslavia and International Law* (London and New York: Routledge, 2003), 178.

Zaključna razmišljanja

Možemo zaključiti da je slovenački plebiscit sproveden na takav način da su njegovi rezultati bili legitimni. Glasanje je bilo omogućeno onima koji su živeli u Republici Sloveniji. Na te ljude bi promena državnopravnog statusa imala direktan uticaj. Glasanje je bilo omogućeno i dijaspori, što bi moglo dovesti u pitanje legitimitet plebiscita, ali to nije odlučujuće uticalo na konačan rezultat (uticaj je bio minimalan). Glasačko pitanje bilo je kratko i jasno je saopštavalo koje su posledice odluke, što ne možemo potpuno tvrditi za zakon o plebiscitu, koji je pružao mogućnost potpune samostalnosti Republike Slovenije kao i njenog konfederalnog položaja unutar jugoslovenske države. Kvorum je bio postavljen tako da legitimitet odluke nije bio doveden u pitanje, a takođe je bilo dopušteno izražavanje neslaganja sa sprovođenjem glasanja i slovenačkom samostalnošću u kampanji za plebiscit. Utvrđujemo takođe da je vreme sprovođenja plebiscita za samostalnost Republike Slovenije, s obzirom na događanja u Jugoslaviji, bilo povoljno, jer su druge republike bile zauzete važnijim unutrašnjepolitičkim događanjima. Tako nisu posvećivale toliko pažnje događanjima u najsevernijoj jugoslovenskoj republici, što je verovatno smanjilo broj kritičkih glasova u vezi sa slovenačkom odlukom o sprovođenju plebiscita.

Spisak referenci

Arhivi

- Arhiv Republike Slovenije. Fond SI AS 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije; Fond SI AS 1210, Zbirka plebiscit 1990; Fond SI AS 2007, Peter Jambrek; Fond SI AS 2167, Fond Dimitrij Rupel.

Objavljeni izvori

- Baćević, Ljiljana i drugi, ur. *Jugoslovansko javno mnenje 1990: Jugoslavija na prelomu krize*. Beograd: Centar za politološka istraživanja i javno mnenje Instituta društvenih nauka Univerziteta u Beogradu; Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov 1990.
- Hribar, Tine. „Dokumenti osamosvojitvenega plebiscita. Odločitev za plebiscit". *Nova revija: mesečnik za kulturo*, *Forum* 24, št. 282/283 (2005), 2–24.
- Repe, Božo, ur. *Viri o demokratizaciji in osamosvajanju Slovenije (II. del: Slovenci in federacija)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2003.
- Toš, Niko in drugi, ur. *Slovensko javno mnenje 1987*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov, 1987. https://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm87/.
- Toš, Niko in drugi, ur. *Slovensko javno mnenje 1988*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov, 1988. https://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm88/.
- Toš, Niko in drugi, ur. *Slovensko javno mnenje 1989: Stališča o ustavnih dopolnilih*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov, 1989. https://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjmust89/.
- *Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije*. Ljubljana: Center za samoupravno normativno dejavnost, 1974.
- *Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije, Ustava Socialistične republike Slovenije*. Ljubljana: Uradni list SR Slovenije, 1974.

Dnevnici i memoari

- Čerin, Aleš. *Vsi moji predsedniki*. Ljubljana: Mladinska knjiga, Tiskarna Optima, 1999.
- Drnovšek, Janez. *Moja resnica*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996.
- Hribar, Tine. *Preživetje naroda: avtonomnost duha in suverenost države*. Ljubljana: Društvo 2000, 2010.
- Jambrek, Peter. *Demokracija in država: slovenska demokracija in država – ustanovitev, krize in vizije*. Kranj: Fakulteta za državne in evropske študije; Nova Gorica: Evropska pravna fakulteta, 2014.
- Jambrek, Peter. *Ustanovitev Slovenije*. Ljubljana: Nova univerza, Evropska pravna fakulteta, Inštitut Nove revije, zavod za humanistiko, 2018.
- Jović, Borisav. *Zadnji dnevi SFRJ. Odlomki iz dnevnika*. Ljubljana: Slovenska knjiga 1996.
- Kristan, Ivan. *Osamosvajanje Slovenije: pogled iz Ljubljane in Beograda*. Ljubljana: GV Založba, 2013.

Štampa i periodika
- *Borba*, 1990.
- *Delo*, 1990.
- *Demokracija*, 1990.
- *Evropa: informativni politični tednik*, 1990.
- *Mladina*, 1990.
- *Narodne novine: službeni list Republike Hrvatske*, 1990.
- *Nedeljski dnevnik*, 1990.
- *Neodvisni dnevnik*, 1990.
- *Poročevalec skupščine Republike Slovenije, posebna številka*, 1990.
- *Primorski dnevnik*, 1990.
- *Uradni list Republike Slovenije*, 1990.
- *Večer*, 1990.

Objavljeni izvori, dostupni na internetu
- „Idejni projekt propagandne podpore plebiscitu". Datum pristupa 19. 8. 2024. https://www.zbralismopogum.si/plebiscit1.html.
- „O možnostih propagandne podpore slovenskemu plebiscitu". Datum pristupa 19. 8. 2024. https://www.zbralismopogum.si/plebiscit1.html.
- „Osnutek zakona o plebiscitu o neodvisnosti Republike Slovenije". Datum pristupa 19. 8. 2024. https://www.zbralismopogum.si/plebiscit1.html
- „Pismo Staneta Staniča Izvršnemu svetu skupščine Republike Slovenije. Datum pristupa 19. 8. 2004. https://www.zbralismopogum.si/plebiscit1.html
- „Plebiscit, ocena stanja in prognoza na področju zatiranja kriminalitete, ter ocena stanja in prognoza dela kriminalistične službe Republike Slovenije". Datum pristupa 19. 8. 2024. https://www.zbralismopogum.si/plebiscit1.html

Izvori sa interneta
- Biografski leksikon Slovenska Bistrica. „Jerovšek, Tone Anton, dr.". Datum pristupa 25. 1. 2025. https://biografski-sb.si/?page_id=19519.
- Obrazi slovenskih pokrajin. „Stane Stanič". Datum pristupa 25. 1. 2025. https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/stanic-stane/.
- Republika Slovenija: Ustavno sodišče. „Sodniki". Datum pristupa 25. 1. 2025. https://www.us-rs.si/o-sodiscu/sodniki/.
- Slovenska biografija. „Boris Jež". Datum pristupa 25. 1. 2025. https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1013280/

Literatura
- Avbelj, Matej. „Jambrek, Peter", V: *Osamosvojitev: Prispevki za enciklopedijo slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti*, uredili Matej Avbelj in drugi, 116–118. Nova Gorica: Nova univerza, 2021.
- Baker, Catherine. *The Yugoslav Wars of the 1990s*. London and New York: Macmillian Education Palgrave, 2015.
- Balažic, Milan. *Slovenski plebiscit*. Ljubljana: Študentska založba, 2010.
- Bauböck, Rainer. „A Multilevel Theory of Democratic Secession". *Ethnopolitics* 18, no. 3 (2019): 227–246. DOI: 10.1080/17449057.2019.1585088

- Bossacoma Busquets, Pau. *Morality and Legality of Secession: A Theory of National Self-Determination*. Cham: Palgrave Macmillan, 2020.
- Calic, Marie-Janine. *A history of Yugoslavia*. West Lafayette: Purdue University Press, 2019.
- Eisenberg, Avigail. „The Medium is the Message: How Referendums Lead us to Understand Equality". In *Referendum Democracy: Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns*, edited by Matthew Mendelsohn and Andrew Parkin, 147–165. London: Palgrave Macmillan, 2001.
- Gerber, Elisabeth R., and Simon Hug. „Legislative Response to Direct Legislation". In *Referendum Democracy: Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns*, edited by Matthew Mendelsohn and Andrew Parkin, 88–108. London: Palgrave Macmillan, 2001.
- Glaurdić, Josip. *The Hour of Europe: Western Powers and the Breakup of Yugoslavia*. New Haven and London: Yale University Press, 2011.
- Grdešić, Marko. „Javno mnijenje, radnička klasa i raspad Jugoslavije". *Revija za sociologiju* 43, br. 2 (2013): 159–181. DOI: 10.5613/rzs.43.2.3
- He, Baogang. „Referenda as a Solution to the National-Identity/Boundary Question: An Empirical Critique of the Theoretical Literature". *Alternatives: Global, Local, Political* 27, no. 1 (2002): 67–97.
- Jović, Dejan. „The Slovenian-Croatian Confederal Proposal: A Tactical Move or an Ultimate Solution?". In *State Collapse in South-Eastern Europe: New Perspectives on Yugoslavia's Disintegration*, edited by Lenard J. Cohen and Jasna Dragović-Soso, 249–280. West Lafayette: Purdue University Press, 2007.
- Kladnik, Tomaž. „Slapar, Janez". V *Osamosvojitev: Prispevki za enciklopedijo slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti*, uredili Matej Avbelj in drugi, 275–276. Nova Gorica: Nova univerza, 2021.
- Krog. Borut. „Pot do samostojne države Slovenije v luči izbranih slovenskih in srbskih časnikov". Magistrsko delo, Univerza v Mariboru, 2020.
- LeDuc, Lawrence. „Referendums and deliberative democracy". *Electoral studies* 38 (2015): 139–148. DOI: 10.1016/j.electstud.2015.02.007
- Lukic, Reneo and Allen Lynch. *Europe from the Balkans to the Urals: The Disintegration of Yugoslavia and the Soviet Union*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Lupia, Arthur and Richard Johnston. „Are Voters to Blame? Voter Competence and Elite Maneuvers in Referendums". In *Referendum Democracy: Citizens, Elites and Deliberation in Referendum Campaigns*, edited by Matthew Mendelsohn and Andrew Parkin, 191–210. London: Palgrave Macmillan, 2001.
- Lusa, Stefano. *Razkroj oblasti: slovenski komunisti in demokratizacija države*. Ljubljana: Modrijan, 2012.
- Osojnik, Janez. „Predlog Socialistične stranke Slovenije oktobra 1990 za izvedbo plebiscita o samostojnosti Republike Slovenije in odzivi nanj v Sloveniji". *Studia Historica Slovenica* 22, št. 2 (2022): 463–502. DOI: 10.32874/SHS.2022-13
- Osojnik, Janez. „Demosova plebiscitna pobuda: analiza spominske literature in dogajanje konec oktobra in v začetku novembra 1990". *Annales, Series historia et sociologia* 33, št. 3 (2023): 527–536. DOI: 10.19233/ASHS.2023.27
- Pesek, Rosvita. *Osamosvojitev Slovenije: ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država*. Ljubljana: Nova revija, 2007.

- Pesek, Rosvita. *Osamosvojitvena vlada: kako so gradili državo*. Celovec: Mohorjeva, 2012.
- Pirjevec, Jože. *Jugoslavija 1918–1992: nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Lipa, 1995.
- Qvortrup, Matt. *Referendums and Ethnic Conflict*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2014.
- Radan, Peter. *The Break-up of Yugoslavia and International Law*. London and New York: Routledge, 2003.
- Ramet, Sabrina P. *Balkan Babel: The Disintergration of Yugoslavia from the Death of Tito to the War for Kosovo*. Boulder: Westview, 2002.
- Remond, Alexandra. „Questioned Sovereignities: Independence Referendums and Secession in a Comparative Perspective". PhD Thesis, University of Edinburgh, 2017.
- Repe, Božo. *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana: Modrijan, 2002.
- Satalak, Pataramon. „The role of referendum and non-referendum mechanism for state-framing processes". PhD Thesis, Lancaster University, 2018.
- Vukas, Budislav. „Prijedlozi i nacrti konfederalizacije Jugoslavije 1990./91 – Posljedni pokušaji 'spašavanja' zajedničke države". *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 27, br. 2 (2006): 772–783.
- Žerdin, Ali H. „Demos in tisk, tisk in Demos". *Demosov zbornik*, uredil Darko Friš, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 72, št. 3–4 (2001): 663–672.

Summary

Janez Osojnik

Plebiscite in the Republic of Slovenia on December 23, 1990: Possibilites of Historical Analysis

Abstract: Drawing on unpublished and published archival documents, newspaper sources, and the most relevant scholarly literature, this paper examines selected aspects of the preparation and conduct of the plebiscite held in the Republic of Slovenia on 23 December 1990, which constituted a important step toward the establishment of an independent Slovenian state. The paper focuses on the issues of the right to vote, the formulation of the referendum question, the required level of electoral participation and support for the proposed change, and the plebiscite campaign. At the same time, the Slovenian plebiscite is situated within the broader context of the contemporaneous political processes unfolding in Yugoslavia. The paper also presents some reactions to the plebiscite within the Yugoslav People's Army and the federal authorities.

Keywords: plebiscite, 1990, The Republic of Slovenia, Yugoslavia, DEMOS

Based on an analysis of unpublished and published archival documents, newspaper material and the most relevant literature, this paper examines some aspects of the preparation and holding of the plebiscite, which took place in the Republic of Slovenia on 23 December 1990 and represented an important step on the road to the establishment of an independent Slovenian state. Thus, the article focuses on the issue of the right to vote, the question put to the vote, the proportion of the electorate that must participate in the voting and support the proposed change and the plebiscite campaign. Before the final decision to hold the plebiscite was taken, a significant proportion of the population of the Republic of Slovenia already wanted a change in the status of the republic, as opinion polls have demonstrated. The plebiscite was held in a way that gave legitimacy to its results. The right to vote was granted to those who lived in an area that would be affected by the change in the status of the territory. The diaspora was also allowed to vote, which could put some question marks on its legitimacy, but it did not have a decisive influence on the outcome (the diaspora's influence was therefore minimal). The plebiscite question was concise and clearly indicated the consequences of the voters' decision, a clarity that was not fully reflected in the law on the Plebiscite, which made possible both the full independence of the Republic of Slovenia and its confederal position within the Yugoslav state formation. The quorum was defined in such a way that the legitimacy of the voters' decision was not called into question, and it was allowed to

express disagreement with the vote and Slovenia's independence during the plebiscite campaign. The timing of the plebiscite was convenient for the Republic of Slovenia in the context of the events in Yugoslavia, as the other republics were engaged in more important internal political developments. As a result, they did not pay as much attention to the events in the northernmost Yugoslav republic, which probably reduced the number of critical voices against Slovenia's decision to hold the plebiscite. Although criticism of the Slovenian decision to hold the plebiscite came from the federal authorities, particularly from Serbian and Montenegrin representatives, the resistance was not strong. For example, the Constitutional Court of Yugoslavia, acting on a request from the Federal Assembly, reviewed the constitutionality of the law on the plebiscite, but did not prohibit the vote. Nor did the Yugoslav People's Army take any concrete action against the plebiscite.